Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan sivistys- ja tiedejaosto pyytää kuultavaksi ja kirjallista asiantuntijalausuntoanne:
Aika: perjantai 20.10.2017 klo 9.00. Paikka: valiokuntahuone E 450, Eduskuntatalo (eteläinen sisäänkäynti)
Asia: HE 106/2017 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2018
Teema: **Miten lisätään oppimismotivaatiota?**

Emeritusprofessori Matti Rimpelä (matti.rimpela@uta.fi, 050 5694549)

Murtaako rakenteellinen välinpitämättömyys lasten opiskelumotivaatiota?’

Sisällys

Opiskelumotivaatiosta opiskelukykyyn ja koulutuksen imuun 1
Rakenteellinen välinpitämättömyys 3
Sisäinen opiskelumotivaatio vs. ammatillinen tukijärjestelmä 3
Aikanaan menestyksellinen järjestelmä on muuttunut tehottomaksi 4
PISA-menestyksen huumasta rakenteellisiin uudistuksiin 5
Ammatillisen tuen laaja systeeminen uudistaminen 6
Mistä keskustelisin perusopetuksen kehittämisessä? 7
Lopuksi tarina unelmasta 7

Tämän lausunnon sisältöön on neljä vuosikymmentä kestäneen tutkijanurani lisäksi erityisesti vaikuttanut kaksi tehtävää viimeksi kuluneen vuoden aikana. Olen lapsiasiavaltuutetun pyynnöstä kirjoittanut selvityksen valtion toimintaan lasten ja lapsiperheiden tukemisessa. Sen käsikirjoitus (82 sivua) on nyt lapsiasiavaltuutetun arvioitavana. Viime kesästä alkaen olen saanut olla mukana Me-säätiön käynnistämässä me-koulukehittämisessä, jossa tehostetaan lasten syrjäytymisen ehkäisyä ja vähentämistä peruskouluyhteisöissä.

Yhdessä nämä kokemukset ovat nostaneet ajankohtaisimmaksi asiaksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen, jonka Suomi ratifioi ensimmäisten valtioiden joukossa vuonna 1991 ja josta näin tuli osa valtion säädöskokoelmaa. Väitän, että Suomi on vakavasti laiminlyönyt sitoutumisensa sopimuksen toimeenpanoon yleensä ja erityisesti koulutuksen kehittämisessä. Kiinnitän erityisesti huomiota sopimuksen toiseen artiklaan ja siitä vuonna 2003 annettuun toimeenpano-ohjeeseen:

”Syrjimättömyysperiaate (2. artikla)[1]: Valtiot pyrkivät aktiivisesti
- ***tunnistamaan yksittäiset lapset ja lapsiryhmät, joiden oikeuksien tunnustaminen ja toteuttaminen vaativat erityisiä toimenpiteitä***. Komitea korostaa syrjinnän tai potentiaalisen syrjinnän tunnistamiseen tarvittavien eriteltyjen tietojen keräämistä.
- ***Syrjintään puuttuminen voi edellyttää muutoksia lainsäädäntöön, hallintoon ja voimavarojen jakamiseen sekä koulutusta asenteiden muuttamiseksi.***
- Syrjimättömyysperiaatteen soveltaminen yhtäläisessä lapsen oikeuksien toimeenpanossa ei tarkoita identtistä kohtelua. Ihmisoikeuskomitean yleiskommentti ***velvoittaa ryhtymään erityisiin toimenpiteisiin syrjintään johtavien olosuhteiden lievittämiseksi tai poistamiseksi***.

Opiskelumotivaatiosta opiskelukykyyn ja koulutuksen imuun

Kasvatustieteen tutkimuksessa ’motivaatio’ on keskeisimpiä käsitteitä. Wikipedian mukaan

[1] Yleiskommentti No 5/2003, http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_GC_2003_5_julkaisu.pdf).

- **motivaatioteorian** tulisi vastata kysymykseen ”miksi käyttäydymme siten kuin käyttäydymme”. Erääksi motivaatioteorioiden jaoksi on ehdotettu ns. *push–pull*-dikotomiaa: toisissa teorioissa oletetaan jokin ”työntävä”, organismin *sisäinen motivaatiovoima* (perinteisesti tension tai sisäisen jännitteen vähentäminen, *tension reduction*), toisissa taas jokin ”vetävä”, organismin ulkopuolella oleva motivaatiovoima (perinteisesti palkkiot ja rangaistukset). Hedonistisia motivaatioteorioita yhdistää korostus organismin pyrkimisestä nautinnon tavoitteluun ja ahdistuksen tai kivun välttämiseen. Tärkeitä motivaatiokäsitteitä ovat muun muassa *vietti, tarve, tavoite, vaisto, kausaaliattribuutio ja flow*.
- **sisäinen motivaatio** kumpuaa yksilön sisältä eikä siten ole ulkopuolelta ohjattavissa. Sen ydinkäsitteenä voidaan pitää autonomiaa eli omaehtoisuutta. Sisäisesti motivoitunut ihminen nauttii tekemisestä itsestään tai arvostamansa päämäärän saavuttamisen ajatuksesta. Yksilön toiminta on tällöin omaehtoista; motivaatio lähtee hänestä itsestään eikä ulkoisten palkkioiden yllyttämänä. Autonomian edellytyksenä on, ettei yksilön toimintaa pyritä kontrolloimaan liiallisin rajoituksin.

Opiskelumotivaatiosta puhuttaessa tulkinta rajoittuu usein sisäiseen motivaatioon, opiskelu’***haluun’***, joka ymmärretään yksilön ja tässä tapauksessa lapsen ominaisuutena: ***Jos lapsi haluaisi, hänen oppimisensa etenisi opetussuunnitelmassa asetettujen tavoitteisen mukaan.*** Tämä kansanomainen tulkinta opiskelumotivaatiosta hallitsee usein yhteiskunnallista keskustelua ja myös poliittista keskustelua.

Juuri tuo kapea kansanomainen tulkinta opiskelumotivaatiosta on osaltaan tuottanut uusia näkökulmia, joista tässä yhteydessä kiinnostavin on ***opiskelukyky.*** Sen kehittäminen on lähtenyt työn tutkimuksessa kiteytyneestä systeemiteoreettisesta työkyvyn käsitteestä ja teoriasta. Opiskelukyky rakentuu neljän tekijän vuorovaikutuksessa: omat voimavarat, opiskelutaidot, opetustoiminta ja opiskeluympäristö.

Työn tutkimukseen on uutena tulkintana tullut ***työn imu[2].*** Seuraavassa on korvattu työterveyslaitoksen sivuilta kopioidussa kuvauksessa työ sanalla koulutus tai opiskelu:

”Koulutuksen imu tarkoittaa myönteistä tunne- ja motivaatiotilaa koulussa. Sitä kokeva oppilas lähtee aamulla yleensä mielellään kouluun, kokee opiskelun mielekkääksi ja nauttii siitä. Koulutuksen imuun liittyy kolme hyvinvoinnin ulottuvuutta: tarmokkuus, omistautuminen ja uppoutuminen.
- **Tarmokkuus** on kokemusta energisyydestä, halua panostaa opiskeluun sekä sinnikkyyttä ja ponnistelun halua myös vastoinkäymisten hetkinä.
- **Omistautuminen** on kokemusta merkityksellisyydestä, innokkuudesta, inspiraatiosta, ylpeydestä ja haasteellisuudesta opiskelussa.
- **Uppoutuminen** on syvää keskittymistä ja paneutumista opiskeluun ja siitä koettua nautintoa. Aika kuluu kuin huomaamatta ja irrottautuminen voi tuntua vaikealta.

Koulutuksen imua edistävät erilaiset opiskeluun liittyvät voimavarat. Ne auttavat oppilasta onnistumaan ja synnyttävät halua tehdä työ hyvin.
- **Tehtävään liittyviä voimavaroja** ovat opiskelun palkitsevuus, kehittävyys ja monipuolisuus.
- **Opiskelun järjestämiseen liittyviä voimavaroja** ovat vaikutusmahdollisuudet omaan opiskeluun, oppilasroolien ja tavoitteiden selkeys sekä opiskeluaikojen joustavuus.
- **Kouluyhteisön vuorovaikutukseen liittyviä voimavaroja** ovat opettajien ja oppilasyhteisön tuki, oikeudenmukaisuus ja johtamisen selkeät käytännöt, arkinen huomaavaisuus, ystävällisyys, palaute ja arvostus sekä muiden kokema opiskelun imu.
- **Organisaatioon liittyviä voimavaroja** ovat koulutuksen varmuus, innovatiiviset toimintatavat, luokan ilmapiiri, sekä opiskelun ja muun elämän yhteensovittamista tukevat asenteet ja käytännöt

[2] https://www.ttl.fi/tyontekija/tyon-imu/

Rakenteellinen välinpitämättömyys

Salmi työryhmineen on kuvannut rakenteellisen välinpitämättömyyden käsitettä seuraavasti[3]:

- Rakenteellisessa välinpitämättömyydessä ei ole kysymys yksittäisten ihmisten, päätöksentekijöiden tai muiden tahojen pahansuopaisuudesta tai tietämättömyydestä. Tiivistäen kysymys siitä, että yhteiskuntapolitiikassa vallitsee syvä ristiriita lasten hyvän kasvun edellytyksistä käytettävissä olevan tiedon ja poliittisin päätöksin luotujen arjen ehtojen välillä.
- Länsimaisessa ajattelussa on pitkä perinne, joka katsoo perheen kuuluvan yksityisen elämän alueelle. Tämän kääntöpuolena on vaikeus ajatella lapsia yhteiskunnallisena väestöryhmänä siinä missä työikäisiä ja vanhuksiakin. Politiikkakeskustelu kääntyy usein kysymykseen vanhempien vastuusta. Todetaan ensin, että vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsista ja toiseksi, että raha ei ratkaise lasten hyvinvointia. Siihen argumentointi päättyy.
- Rakenteellista välinpitämättömyyttä syventää päätöksenteolle, politiikalle ja työelämälle ominainen tarkastelujaksojen lyhyys. Toimia suunnitellaan ja niiden taloudellisia seuraamuksia arvioidaan suhteessa seuraavan vuosineljänneksen tai korkeintaan parin seuraavan vuoden budjettiin, ei siihen mitä seuraa pidemmällä tähtäimellä. Osansa on myös sektoriajattelulla: kukin toimiala huolehtii omista asioistaan ja budjetistaan.
- Lasten hyvä hoito ja kasvatus edellyttävät pitkäjänteisyyttä ja jatkuvuutta, vakautta niin ihmissuhteissa kuin ympäristössäkin. Jatkuvuuden ja vakauden vahvistamisessa yksi peruskysymyksistä on julkisen vallan ja markkinoiden suhde toisiinsa: missä määrin julkisen sektorin tuottamia lasten ja lapsiperheiden palveluja voidaan yksityistää.

Rakenteellinen välinpitämättömyys tarkoittaa tässä yhteydessä ensinnäkin, että lapsen luonnollisen kehityksen ja sen monimuotoisuuden ehdot jätetään huomioimatta ja toiseksi, että lasten kehityksen tukemisessa otetaan historian myötä vakiintuneet instituutiot ja niiden käytännöt annettuina kyseenalaistamatta niitä ylläpitäviä rakenteita säännöksistä ja organisoitumisesta toimintakulttuureihin ja arjen ammattikäytäntöihin.

Sisäinen opiskelumotivaatio vs. ammatillinen tukijärjestelmä

Vahva vuosisatojen myötä kertynyt kokemus osoittaa, että oppimisen halu ja suorastaan himo on sisään rakentunut jokaisen ihmisen varhaiseen kehitykseen. Voidaan väittää, että biologiset lähtökohtien vaihtelusta huolimatta jokaisen lapsen elämän alkua ohjaa oppimisen hau eli vahva ’sisäinen opiskelumotivaatio’.

Varhaisen vuorovaikutuksen tutkimus on kiistatta osoittanut, että ensimmäisestä elinviikoista alkaen läheisten aikuisten ja lapsen vuorovaikutuksen laatu ja määrä ohjaavat ratkaisevasti arjen elämän perusasioiden oppimista arjen rytmeistä sosiaalisiin kompetenssiin ja yksittäisiin tottumuksiin. Jokainen lapsi kasvaa ja kehittyy ainutlaatuisessa ***kasvuekosysteemissä, joka muodostuu useista rinnakkaisista ja perättäisistä kehitysyhteisöistä***[4]. Lapsen kehitystä yleensä ja myös oppimista ja oppimisen halua muokkaa kasvuekosysteemin kokonaisuus yhdessä hänen biologisen rakenteensa kanssa.

---

[3] Salmi M. Rakenteellinen välinpitämättömyys riski lasten tulevaisuudelle. Futura 2008;27/4:37-47. Salmi M, Bardy M. Sauli H. Lapsen ja lapsiperheiden asemasta nyky-Suomessa. Kirjassa Söderholm A, ym. (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim 2004. Sivut 16-39.
Salmi M, Sauli H, Lammi-Taskula J. Lapsen ja lapsiperheiden asemasta nyky-Suomessa. Kirjassa Söderholm A, ym. (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim 2012.

.

[4] Lapsen kehityksen bioekosysteeminen tulkinta. Bronfenbrenner jakaa kehitykseen vaikuttavan ympäristön viiteen systeemiin, jotka ovat mikro-, meso-, ekso- ja makrosysteemit sekä myöhemmin teoriaan lisätty kronosysteemi. ks. esim. http://sokl.uef.fi/verkkojulkaisut/monitiet/pdf/harkonen.pdf.
Katso myös: Rimpelä M. Kasvatuskaaoksesta yhteiseen ymmärrykseen. Kirjassa Lämsä A. (toim.). Verkosto vahvaksi. Toimiva vuorovaikutus perheiden kanssa. PS-Kustannus. Jyväskylä 2013. Sivut 17-47.

Jos edellä esitetty hyväksytään, ensimmäinen välttämätön kysymys on, ***miksi joidenkin lasten syntymässään saama oppiminen kehittyy hitaasti ja oppimisen halu heikkenee ja jopa katoaa kokonaan ennen oppivelvollisuusikää***. Ratkaisevaa tietenkin on lapsen ja hänelle läheisten aikuisten välinen vuorovaikutus: Miten se ohjaa oppimista ja sisäisen opiskelumotivaation kehitystä.

Kun huomio keskitetään lapseen ja hänelle läheisiin aikuisiin, usein unohdetaan, että ***perheen rinnalla lapsen kehitykseen vaikuttaa jo raskauden alusta yhteiskunnan rakentama runsaan sadan vuoden kuluessa rakentama tulonsiirtojen ja ammatillisten lapsiperhepalvelujen järjestelmä*** (neuvolat, varhaiskasvatus, lastensuojelu, lastenpsykiatria, sosiaalihuollon perhetyö, yms.). Nämä järjestelmät ovat viime vuosikymmeninä laajentuneet nopeasti. Kokonaiskustannukset ennen oppivelvollisuuden alkamista ovat 2010-luvulla olleet suuremmat kuin koskaan aikaisemmin, selvästi yli viisi miljardia euroa vuosittain.

Ammatillisten palvelujen järjestelmä rakentuu lasten kronologisen iän mukaan. Kuuden vuoden iässä arvioidaan, ovatko lapset kypsiä peruskoulun ensimmäiselle luokalle. Perusopetus on rytmitetty oppilaiden syntymävuoden mukaan. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta tiettynä vuonna syntyneet siirtyvät syyslukukauden alussa yhdessä luokalta toiselle ja noin 13 vuoden iässä alaluokkien luokanopettajarakenteesta yläluokkien hajautettuun aineopetukseen. Oppivelvollisuus päättyy lähes kaikilla sinä vuonna. kun lapset tulevat 16.vuoden ikään. Ikärajoja on hieman muutettu, mutta pääosin tämä rakenne on peräisin 1920-luvulta, jolloin astui voimaan ensimmäinen oppivelvollisuuslaki.

Yhteiskunnan ammatillisen palvelujärjestelmän voimavarat ovat myös oppivelvollisuuden aikana lisääntyneet ja olivat lasten lukumäärään suhteutettuina 2010-luvun puoliväliin tultaessa suuremmat kuin koskaan aikaisemmin. ***Yhteiskunnan rakentaman lapsiperhepalvelujen järjestelmän kokonaiskustannukset ovat selvästi yli viiden miljardin euron tasoa.***

Tässä kehyksessä tuntuu varsin kyseenalaiselta keskittää huomio kansanomaiseen tulkintaan opiskelumotivaatiosta lapsen haluna, jota tulisi vahvistaa näihin lapsiin kohdistuvilla erityisillä toimenpiteillä. Vähintään yhtä perusteltua on kysyä, **miksi yhteiskunnan kehittämästä ammatillisesta lapsiperhepalvelujen järjestelmästä ja siihen vuosittain tehdyistä yli kymmenen miljardin euron investoinneista huolimatta osa lapsista putoaa oppimisesta.**

Näin tulemme rakenteelliseen välinitämättämyyteen, joka ensinnäkin ohjaa keskustelun edellä kuvatun järjestelmän rakenteen ajanmukaisuuden arvioinnin sijasta lasten sisäiseen opiskelumotivaatioon ja toiseksi ja toiseksi johtaa olettamaan, että voimavarojen lisääminen vakiintuneisiin instituutioihin olisi vastaus 2020-luvun haasteisiin.

Aikanaan menestyksellinen järjestelmä on muuttunut tehottomaksi

Suomen strategia lasten ja lasiperheiden tukemisessa oli menestyksellinen 1980-luvulla saakka. Palalta rakennettiin lasten ja lapsiperheiden tuen kokonaisuutta. Kun kansantalouden kehitys sen mahdollisti, voimavaroja lisättiin ja uusia instituutiota perustettiin ja voimavaroja lisättiin. Väestön koulutustaso parani ja lasten hyvinvointi lisääntyi.

Jo 1980-luvulla alkoi tulla esiin tämän strategian kääntöpuoli. Tämä huoli kirjattiin lukuisissa 1980-luvun komitea- ja työryhmämietinnöissä. Seuraavat lainaukset kertovat kielteisen kehityksen kuvaamisesta neljän viime vuosikymmenen aikana:

> *Hyvinvointipalvelujen laajentuessa ne ovat sektoroituneet, yksi viranomainen hoitaa yhtä asiaa. Yhteistyövaatimukset ovat nousseet jatkuvasti esiin. Palvelujen lisääntymisen tuloksia ei ole järjestelmällisesti arvioitu. Mieluummin on perustettu uusia organisaatioita kuin arvioitu olemassa olevien organisaation toimintaa uudelleen. (Kansainvälisen lasten vuoden 1979 komitea 1980:23).*

”Byrokratisoitumisen ja ammatillistumiskehityksen myötä työ on rajautunut. On selvennetty ammattien rajoja ja samalla kavennettu toimintakenttää. Kyseisten tekijöiden tuoma tunneneutraliteetti on mitä ilmeisemmin ollut hävittämässä inhimillisyyttä työstä.” Tutkimus kasvatusneuvoloista, Linna 1988, sivu 97)
”…perhe-elämän vaaliminen ja vanhemmuuden arvostaminen edellyttävät monialaisia toimia. Hyvinvointistrategioissa merkityksellisten, todellisuutta muuttavien yhteistyökäytäntöjen ja –rakenteiden syntyyn ei riitä kunnallisella, seudullisella eikä valtakunnallisella tasolla “ohjelmalöpinä”, joka vain uuvuttaa osallistujansa.” (Mikä lapsiamme uhkaa? Valtioneuvoston selontekoa eduskunnalle valmisteleva raportti. Bardy ym. 2001)
”Palvelujärjestelmä on hajanainen ja koordinoimaton eikä toimi lapsen edun toteutumiseksi. Selkeä toimintaohjeistus puuttuu, eri tahojen välinen kommunikaatio on riittämätöntä ja riippuu yksittäisten työntekijöiden epävirallisista sosiaalisista verkostoista. Pakottaa ylivarovaisuuteen, oman aseman turvaamiseen, ei lapsen edun kannalta elintärkeään herkkyyteen. Kellään ei ole kokonaiskuvaa yksittäisen lapsen tilanteesta ja eri tahoilla tehdyistä havainnoista.” (Oikeusministeriö 2013, sivu 63)

Julkaisimme vuonna 2015 tutkimuksen lapsiperhepalvelujen kehittämisestä kunnissa[5]. Totesimme, että lapsiperheiden palvelujen hajanaisuudesta on kannettu huolta vuosikymmeniä. Vaikka lapsi- ja perhelähtöisyyttä on pidetty tärkeänä, hajanaisuus on vain lisääntynyt. Esitimme parikymmentä kuntakuvausta lapsiperheiden palvelujen kehittämisestä. Järjestelmä- ja palveluinnovaatiot olivat keskittyneet kuntien omiin erityisoloihin. Yksittäisten kuntien hankekehittäminen on edistänyt vain hitaasti lapsiperheiden palvelujen laajempaa ja valtakunnallista uudistumista. Päättelimme, että voimavarojen lisääminen sektoroituneiseen ja pirstaleiseen palvelujärjestelmään ei tuota odotettuja tuloksia. ***Tarvitaan koko ammatillisen järjestelmän laajaa systeemistä uudistamista, jossa siirrytään vakiintuneiden instituutioiden sisäisestä kehittämisestä ja keskinäisen vuorovaikutuksen tehostamisesta aitoon lasten ja perheiden tukemiseen. Arvioimme, että palvelukokonaisuuden rakenteiden ja toiminnan laajalla systeemisellä uudistamisella voitaisiin saada jopa nykyistä parempia hyvinvointituloksia yli kymmenen prosenttia pienemmillä kustannuksilla.***

PISA-menestyksen huumasta rakenteellisiin uudistuksiin

Edellä esitetyn mukaan oppivelvollisuuskoulutus ja sitä toteuttava peruskouluinstituutio on lasten ja heidän perheidensä näkökulmasta yksi kehitysyhteisö monimuotoisessa kasvuekosysteemien kokonaisuudessa. Tästä seuraa, että peruskouluyhteisöjen pysyminen ennallaan tai uusiutuminen vaikuttavat väistämättä kaikkien muihin kehitysyhteisöihin ja palveluihin. Koko systeemi hakeutuu uuteen tasapainoon, kun yksittäiset osasysteemit muuttuvat ja/tain niiden vuorovaikutussuhteet muuttuvat.

Oulun kaupungissa tehdyn tuoreen selvityksen mukaan[6] sivistys- ja koulutuspalvelujen (varhaiskasvatus, perusopetus, toisen asteen koulutus, yms.) kaikista alle 18-vuotiaiden lapsiperhepalvelujen kustannuksista on 75 %:n suuruusluokkaa. Suurin yksittäinen osuus kustannuksista käytetään perusopetukseen. Nämä tiedot osoittavat, että perusopetus on koko ammatillisen palvelujärjestelmän tärkein yksittäinen toimija lasten kehityksen tukemisessa.

Perusopetuksen uudistamisesta vastaamaan 2000-luvun haasteisiin keskusteltiin vilkkaasti ja varsin kriittisestikin 1990-luvulla. Ensimmäiset PISA-tulokset sammuttivat pääosan kriittisistä arvioista 2000-luvun alussa. Aika ajoin on pohdittu oppivelvollisuuden ikärajaa ja joitakin muita rakenteellisia kysymyksiä, mutta

[5] Rimpelä ja Rimpelä (toim.) Säästöjä lapsiperheiden palveluremontilla. Kunnallisalan kehittämissäätiön tutkimuksia 93/2015 ja liiteraportti. http://kaks.fi/wp-content/uploads/2015/11/Säästöjä-lapsiperheiden-palveluremontilla.pdf

[6] SOTE -TIETOPAKETIT. Lasten ja nuorten palveluiden palvelupakettitestaus - Oulun kaupungin vuoden 2016 tausta- aineistolla. Elina Välikangas kehittämis- ja laatupäällikkö, Oulun kaupungin hyvinvointipalvelut. Syysuu 2017.

päähuomia on kiinnittynyt voimavarojen riittävyyteen ja toiminnan kehittämiseen nykyisen rakenteen sisällä. Viime vuosien huolestuttavat tulokset oppimistulosten heikkenemisestä ja eriytymisestä kokko maassa alueiden välillä ja asutuskeskuksissa koulujen välillä ovat vauhdittaneet uudistumisvaatimuksia, mutta edelleen pääosin nykyisen rakenteen puitteissa.

Ammatillisen tuen laaja systeeminen uudistaminen

Ottaisin Lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohdaksi kaikessa lasten ja lapsiperheiden tuen järjestämisessä ja kehittämisessä. Erityistä huomiota kiinnittäisin sopimuksen toisen artiklan asettamiin velvoitteisiin: Syrjimättömyysperiaatteen soveltaminen ***velvoittaa ryhtymään erityisiin toimenpiteisiin syrjintään johtavien olosuhteiden lievittämiseksi tai poistamiseksi***.

Kansainvälinen tutkimus on kiistatta osoittanut, että lasten kehityksen tukemisessa ratkaisevaa on jatkuvuus ja yksilöllisten kehityspolkujen erilaisuuden tunnistaminen. Haastavat vaiheet kuuluvat lasten kehitykseen luonnollisena osana. Voidaan väittää, että niiden tulkitseminen erityisiksi ongelmiksi ja siirtäminen ongelmiin erikoistuneiden ammattihenkilöiden ja heidän eriytyneiden palvelujensa vastuulle ei ole osoittautunut kustannusvaikuttavaksi strategiaksi.

Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana on mahdollistettu ongelmiin erikoistuneiden palvelujen kasvaminen 2-3 kertaisiksi lisäämällä niiden rahoitusta yli miljardilla eurolla (erityisopetus, koulunkäyntiavustajat, oppilashuolto, lastensuojelu, lastenpsykiatria, yms.). Tämä strategia on tullut tiensä päähän. Tarvitaan kaikkien lapsiperhepalvelujen laajaa systeemistä uudistumista

Monimutkaistuvassa yhteiskunnassa ja sen järjestelmissä keskeinen kysymys on, miten ratkaistaan kokonaisuuden hallinnan vastuut ja tehtävät. Oletetaan, että sosiaali- ja terveydenhuollon hallinnollinen uudistaminen etenee pääosin nykyisten suunnitelmien mukaan. Euroilla ja henkilöstöllä mitaten kuntaan jää 70 – 75 % lasten ja lapsiperheiden palvelujen volyymistä. Kun edellä esitettyjä periaatteita toteutetaan, tuntuisi luontevalta, että ensisijainen vastuu lapsiperheiden ja lasten hyvinvoinnin edistämisestä osoitetaan kunnille. Kunnat vastaisivat paikallisella tasolla YK:n lasten oikeuksien sopimuksen toimeenpanosta. Niillä olisi tämän tehtävän mahdollistama toimeenpano-organisaatio

Uudistaisin ammatillisen tuen järjestelmää kokonaisuutena seuraavasti:

- Lasten ja lapsiperheiden universaalipalveluista (neuvolat, varhaiskasvatus, koulutus, oppilashuolto, nuorisotyö, yms.) muodostetaan jatkuvan kokonaisuus raskauden alusta siihen saakka, kunnes lapsi on varttunut ottamaan omaa vastuuta tulevaisuudestaan. Tälle kokonaisuudella on yhteinen järjestämisvastuu, johtaminen, tiedon hallinta, talous ja arviointi. Jokaisella lapsella ja hänen perheellään on vain yksi ja yhteinen arviointi- ja palveluohjelma. Erityisenä tavoitteena on lasten kasvuympäristön vahvistaminen niin, että ongelmiin erikoistuneiden palvelujen tarve vähenee.
- Universaalipalvelujen kokonaisuutta vahvistetaan perhetyöntekijöillä, yhteisöpedagogeilla, musiikkiterapeuteilla ja muulla lasten kehityksen yleiseen tukeen erikoistuneilla osaajilla. Tavoitteena on, että jokaiselle lapsella on varhaiskasvatuksessa ja koulussa yhteistä toimintaa ja tukea silloinkin, kun hän on vaativan ongelmiin erikoistuneen tuen tarpeessa.
- Palvelujen tukevat lasta hänen luonnollisissa kehitysyhteisöissään ja sovittavat tuen jokaisen lapsen ainutlaatuiseen kehitykseen. Myös silloin kun kehityshaasteet ja/tai kasvuympäristön pulmat vaativat erikoistunutta osaamista, se yhdistetään lapsen kasvuekosysteemin vahvistamiseen.
- Palvelujen järjestämisen perustuu yhteistoimintaan johtamisessa, työyhteisöissä ja palvelujen arjessa. Myös lapset ja heidän läheisensä ovat itsenäisinä toimijoina mukana sekä palvelukokonaisuuden että henkilökohtaisen tuen valmistelussa. Henkilökohtaisen tuen suunnitelma näkyy heille päämäärätietoisena, jatkuvana, ymmärrettävänä, ennakoitavana ja myös hyväksyttävänä. Poikkeuksena ovat ne tilanteet, joissa lapsen etu vaatii puuttumista lapsen ja/tai vanhempien itsemääräämisoikeuteen. Kun lap-

sen etu edellyttää vastentahtoista puutumista, erotetaan vanhempien tukemiseen ja lapsen suojelu toisistaan. Näin varmistetaan, että vanhempien tuki jatkuu, vaikka he saattavat kokea, että heidän itsemääräämisoikeuttaan on loukattu.
- Ongelmiin erikoistuneen osaamisen päätehtävänä tukea universaalipalveluja. Sitä tuotetaan riittävän väestöpohjan perhekeskuksissa. Mitä enemmän lapsi ja/tai hänen perheensä tarvitsee erikoistunutta tukea, sitä tärkeämpää on, että tuen kokonaisuudesta vastaa yksi ammattihenkilö, jolla on luottamuksellinen yhteistoimintasuhde vanhempien ja lapsen kanssa ja joka tuntee heidän elinolonsa ja lähiympäristössä tarjolla olevan tuen tai sen puutteet.
- Lapsen ja lapsiperheen tuen tarpeen arvioinnissa ja järjestämisessä luotetaan ammattihenkilöiden asiantuntemukseen ja harkintaan. Hallintopäätökset rajataan tilanteisiin, joissa on puututtavat itsemääräämisoikeuteen. Näin vakiinnutetaan yhteinen käytäntö sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulutuksessa.

Mistä keskustelisin perusopetuksen kehittämisessä?

Saumattoman universaalipalvelujen kokonaisuuden muodostaminen raskauden alusta lapsen kehittymiseen itsenäiseksi aikuiseksi virittää useita kysymyksiä: Onko neuvolatyön ja varhaiskasvatuksen aika yhdistyä yhdeksi kokonaisuudeksi? Mihin tarvitaan erityistä esiopetusta tai säännöksiä iltapäivä- ja aamupäivätoiminnasta, voitaisiinko ne yhdistää perusopetukseen? Olisiko perusteltua alentaa oppivelvollisuuden alaikä alaikäraja alentaa viiteen vuoteen, mutta toteuttaa se varhaiskasvatuksen sisällä niin, että oppilaiden ja hänen vanhempiensa ei edes tarvitsisi tietää, koska varhaiskasvatus on muuttunut perusopetukseksi? Pitäisikö oppilashuolto yhdistää varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen. Olisiko välttämätön siirtymät sijoitettaisiin selvästi ennen murrosikää, ehkä 9-10 ikävuoden vaiheille. Opetusryhmissä olisi eri-ikäisiä oppilaita, joita ohjattaisiin omatahtiseen yhdessä oppimiseen.

Olisiko oppivelvollisuuden tulkintaa laajennettava Lapsen oikeuksien sopimuksen tarkoittamalla tavalla kunnan velvollisuus järjestää suunnitelmallista tukea jokaiselle lapselle 18. ikävuoteen. Syrjimättömyysvelvollisuuden toteuttamiseksi toisen asteen koulutusta vastaava suunnitelmallinen tuki olisi järjestettävä myös niille, jotka eivät perusopetuksen päättyessä etene menestyksellisesti toisen asteen koulutuksessa tai jäävät sen ulkopuolelle. Jokaiselle toisen asteen koulutuksesta putoavalle tulisi järjestää jopa toisen asteen koulutusta paremminkin resursoitu ja henkilökohtaisiin tarpeisiinsa sovitettu jatkuva tuki.

Lapsen oikeuksien yleissopimusta sovelletaan alle 18 –vuotiaisiin. Olisiko perusteltua jatkaa sopimuksen edellyttämää erityistä huolenpitoa niistä nuorista, joiden kypsyminen itsenäiseksi aikuiseksi etenee keskimääräistä hitaammin tai jotka muuten tarvitsevat erityistä huolenpitoa. Erityisen huolenpidon velvoite voisi jatkua esimerkiksi 21. ikävuoteen, joka on lastensuojelun jälkihuollon yläikäraja. Ketään ei hukattaisi ennen 21. ikävuotta, jolloin ei myöskään tarvittaisi erikoistuneita palveluja hukattujen löytämiseen.

Tämän tulevaisuuden näkymän toteutuminen ratkaistaan käytännössä lasten ja lapsiperheiden palveluiden työyhteisöjen muodostamisessa: Ohjaavatko tulevaisuuden työyhteisöjen muodostamista lasten ja lapsiperheiden tuen tarve ja sen edellyttämän osaamisen kirjo kokonaisuutena vai vakiintuneet instituutiot ja ammattitutkinnot. Jos lasten ja perheiden yleisen tuen ammattihenkilöt toimivat jatkossakin vain sosiaali- ja terveyspalveluissa, pidetään kiinni vakiintuneiden rakenteiden polkuriippuvuudesta. Jos niillä vahvistetaan lasten ja perheiden tuen vaatimalla tavalla kunnan universaalipalveluja, polkuriippuvuus murtuu ja avataan mahdollisuus aidolle systeemiselle uusiutumiselle.

Lopuksi tarina unelmasta

Olen tässä lausunnossa keskittynyt sisäsäisen opiskelumotivaation näkökulman ja lasten kehityksen ammatillisen rakenteiden väliseen jännitteeseen. Väitän, että opiskelumotivaatiota ei saada olennaisesti paranemaan ilman edellä tarkoitettujen rakenteiden huolellista analyysiä ja uudistamista. Lopetan esitykseni tarinaan:

- Kaupunkiin perustetaan syrjäytymisvaarassa oleville nuorille uusi kohtaamispaikka, jossa on kaksi nuorten kanssa toimeen tulemaan oppinutta aikuista. Vähitellen vakioasiakkaiksi tulee kymmenkunta 13-16 -vuotiasta, joiden ranteiden viiltelyarvet kertovat kovasta elämästä. Tulevat 3-4 kertaa viikossa. Ensin huomataan, että sokeripalat ja keksit katoavat pöydiltä. Järjestetään välipalaa. Kohtaamispaikan aikuiset puuhaavat yhtä sun toista nuorten kanssa. Esimerkiksi järjestetään 'hissavisa', jossa aikuinen esittää kysymyksiä historiasta ja nuoret hakevat vastauksia älykännyköistään. Nämä ovat innostuneita: "Koskaan aikaisemmin kukaan ei ole tällä tavalla toiminut yhdessä meidän kanssamme".

Miksi kerron tämän tarinan? Nuoret tulevat kohtaamispaikkaan toistuvasti ja innostuvat esimerkiksi hissavisasta, mutta eivät ole innostuneita peruskoulun historiantunneista. Mitä näillä kahdella kohtaamispaikan aikuisella on tarjottavana sellaista, joka puuttuu peruskoulusta? Miksi peruskoulussa ei voisi olla vastaavaa kohtaamispaikkaa, joka saisi elämän kolhimat nuoret tulemaan paikalle ja innostumaan yhteistoiminnasta aikuisten kanssa?